

Diskussion

Det Danske Imperium – set i lyset af Rom

AF

PETER FIBIGER BANG

Den middelalderlige historiker Saxos latinske værk om *Danernes Bedrifter*, *Gesta Danorum* er blevet et højt skattet nationalt klenodie. Med sine fortællinger om Dan og Angel, Rolf Krake, Frode Fredegod, Absalon og Valdemar den Store er Saxos historie blevet læst som udtryk for en særlig dansk kultur og identitet, siden Grundtvig nyoversatte skriftet i starten af 1800-årene for at bidrage til at opruste danskheden: »*Far da nu vel med de Gaver til Folket, / Dannemarks Saxo! du slutter i Favn! / Far, som jeg haver din Mening udtolket, / Far nu i Jesu velsignede Navn! Bank kun paa Dørren, hos Gamle og Unge, / Trøstig med Fædrenes Sværd! / Hvor Man oplukker, Man faaer dig vist kjær, / Naar du opstemmer med Fædrenes Tunge.*«¹

Og dog er værket jo ingen »folkebog«; det er skrevet på latin med det klare formål at demonstrere, at den danske konge var i besiddelse af et imperium, der i omfang og ælde ikke stod tilbage for romernes. Saxos danmarkshistorie måtte derfor kalkeres over en romersk læst.² Det middelalderlige kongedømme udstyredes med en lang, glørværdig sagntid, hvor Jesu fødsel fx falder sammen med Frode Fredegods regering, som havde bragt fred og ret til verden. I den kristen-romerske tænkning var denne begivenhed ellers normalt forbundet med Augustus og hans etablering af romerfreden.³ Saxo søgte altså ubeskedent at tillægge Det Danske Rige en verdenshistorisk betydning, som svarede til det romerske. Da hans beretning bevæger sig op i historisk tid, viser dette program sig ved, at historikeren græmmer sig de gange, danske monarker har set sig tvunget til at anerkende den tysk-romerske kejser, mens han

¹ Som det begejstret hed i det digt, Grundtvig lod trykke foran 3. del af sin Saxo-oversættelse i 1822.

² Karsten Friis-Jensen, »Middelalderens Danmark og Det Romerske Imperium«, *Imperium Romanum*, bd. 2 (Aarhus, 1993), 187-204.

³ Saxo V, 15. Orosius VI, 1; 20-22 sammenknytter Jesu fødsel og Augustus' regering.

tilsvarende understreger den danske krones de facto uafhængighed og ligeværdighed.

Særlig charmerende er Saxos beskrivelse af et møde mellem Valdemar den Store og kejseren, som kom i stand med henblik på at indgå en ægteskabsalliance. Her hengiver Absalons klerk sig frydefuldt til at skildre den beundring, som Valdemar angiveligt fremkaldte i kejserens følge: »Det var en konge, det var en Herre, det var en Mand, der var værdig til at være Kejser, sagde de; Kejseren var en Smaakonge, en Pusling at se til ved siden af ham.«⁴ Senere beretter Saxo med stor tilfredshed, hvordan Valdemars søn Knud hånligt afviste at anerkende kejserens overhøjhed. Til kejserens trussel om at fratage ham kongemagten lader han Knud spottende replicere: »at før end han tog riget fra ham, måtte kejseren vel først finde én, der havde lyst til at gøre Danmark til hans at give.«⁵

I det nationale 1800-tals optik lod Saxos skepsis over for den tysk-romerske kejser sig læse som et tidløst udtryk for samtidens dansk-tyske konflikt. Forståelsesrammen var, som det tydeligt kom til udtryk i Louis Moes berømte illustrationer til Saxos krønike, nordisk, national. Den romerske dimension havde man derimod ikke blik for. Men den kongemagt, som Saxo priste i Valdemarerne, var ikke en national, den var en imperialt orienteret magt, der stræbte efter at underlægge sig store dele af Østersøområdet. Receptionen af Saxo er afslørende for den måde, vi hidtil har set danmarkshistorien på. Det imperiale element har spillet en ret begrænset rolle både i historikernes fremstillinger og befolkningens selvopfattelse. Symptomatisk for dominansen af den nationalt orienterede forståelse af historien, så har det netop været blandt historikere i territorier, som tidligere var underlagt den danske kongemagt, at dens imperiale dimension er blevet taget mest alvorligt, men også hér ud fra et specielt nationalt perspektiv. I norsk historieskrivning blev unionen med Danmark som bekendt i mange år med beklagelse betegnet som dansketiden eller »firehundreårig natten«. Den danske kongemagt havde undertrykt og forhindret den norske nation i at komme til udfoldelse. Norges historie blev altså fortællingen om lang tids fremmed undertrykkelse og sluttelig national frigørelse.⁶

⁴ Saxo XV, 5, 7: Hunc regem, hunc dominum, hunc imperio dignum referre, Caesarem regulum homuncionemque vocare (oversættelse fra Winkel Horn, 2. del, p. 305).

⁵ Saxo XVI, 3, 1: quaerendum videlicet Caesari esse, priusquam sibi regnum adimat, qui Daniam in ejus beneficio reponere cupiat. Oversættelse modereret efter Winkel Horn, 2. del, p. 316.

⁶ Som Sverre Bagge og Knut Mykland bemærkede på s. 8 i *Norge i Dansketiden* (København, 1987), så havde nordmændenes syn på danskerne mindet meget om den måde, tredje verdenslandenes nationale eliter har set sig selv i kampen mod kolonimagten.

Den forståelsesramme opleves imidlertid i stadig stigende omfang som utilstrækkelig. Om ikke andet, så fordi man er blevet mere opmærksom på, at imperiale statskonstruktioner oftest har hvilet relativt let på de undergivne folks skuldre. Undertrykkelsen har sjældent været så hård, natten knap så mørk, som den nationale myte tilsiger. Vi har derfor i de sidste år set en række spændende forsøg på at sprænge de nationale rammer for Nordens historie og i stedet begynde at udforske samspillet mellem områderne i de perioder, hvor de, helt eller delvist, var samlet under en fælles kongemagt. Harald Gustafsson har således med begrebet konglomeratstat understreget behovet for at betragte disse rigsdannelser som udstyret med en egen logik og indre dynamik; de kan ikke ses som bestående af individuelle »nationer«, der blot tilfældigvis delte konge, men i øvrigt fungerede hver for sig. De stater, der eksempelvis opstod på ruinerne af Kalmarunionen i 1520'erne og 30'erne, var ikke simpelthen identiske med de riger, som gik forud for dens dannelse. Af opsplittingsprocessen opstod ikke de »gamla riken«, men »nya stater«. ⁷ Et andet interessant resultat af forsøgene på at sprænge den nationale ramme er samarbejdet mellem en række norske og danske historikere om for første gang rigtigt at skrive dobbeltmonarkiet Danmark-Norges godt 400-årige historie. ⁸

Tiden er således ved at være moden til at genoverveje den imperiale dimensions placering i fortællingen om Det Danske Kongerige. Det er, hvad Michael Bregnsbo og Kurt Villads Jensen fortjenstfuldt har sat sig for at gøre i *Det Danske Imperium. Storhed og Fald* (2004). Hvis nemlig den danske konge og siden stat igennem det meste af sin historie har hersket over en række områder, hvoraf Danmark kun var ét blandt flere, giver det så ikke bedst mening simpelthen at betragte Danmark som et imperium, spørger Bregnsbo og Villads Jensen. Det forsøger de to forfattere så at argumentere for i et hurtigt rids over danmarkshistorien fra jernalderen til i dag. Resultatet er blevet et frisk essay, der i det store og lange perspektiv viser, hvordan imperiale problemstillinger afgørende har præget det historiske udviklingsforløb.

Det siger sig selv, at der sine steder vil indsnige sig fejl og unøjagtigheder i sådan et bredt anlagt projekt. Den romerske digter Vergils aktiviteter henlægges således i tiden »omkring år nul« (p. 64), et ukendt

⁷ Harald Gustafsson, *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512-1541* (Stockholm, 2000) og »The Conglomerate State. A Perspective on State Formation in Early Modern Europe«, *Scandinavian Journal of History* 23 (1998), 189-213.

⁸ E. Albrechtsen, S. Dyrvik, O. Feldbæk & Ø. Rian, *Danmark-Norge 1380-1814*, 4 bd. (København & Oslo 1997-98).

begreb i vores tidsregning, der som bekendt tager sin begyndelse anno domini, år 1. Og for at fortsætte med Vergil, så grundlagde hans sagnhelt Aeneas ikke som påstået Rom. Hos Vergil får man fortællingen om, hvordan prinsen Aeneas reddede sig ud af det brændende Troja, strejfede om i en årrække, inden han kom til Latium i Italien, og der blev stamfader til den kongeslægt, hvoraf Romulus og Remus, Roms mytiske grundlæggere, med tiden udsprang. Ligeledes »overtog« Octavian ikke magten i Romerriget allerede ved Caesars død i 44 f. Kr. (ill. 1). Den måtte han først kæmpe sig til i en række borgerkrige, som endelig afsluttedes med Antonius og Cleopatras død i 30 f. Kr. Den sidste romerske kejser var heller ikke Romulus Augustulus, som abdicerede i 476 (p. 28). Der fortsatte som bekendt med at sidde en romersk kejser i Konstantinopel i næsten endnu et årtusinde. Som det fremgår, så optræder de fleste fejl og unøjagtigheder i yderområderne af den viden, der er relevant for Danmarks historie. Men man kan dog også finde steder, hvor det er gået lidt hurtigt med kernestoffet. I den afsluttende sammenfatning skelner Bregnsbo og Villads Jensen mellem to faser for det danske imperium: »Indtil midten af 1600-tallet voksede det. Derefter blev det mindre og mindre« (p. 228). Men ud fra deres egen fremstilling var Kalmarunionen vel indiskutabelt imperiets geografiske kulmination. Ingen bog kan dog sige sig fri for smuttere; og i dette tilfælde fortjener de to forfattere snarere ros for ikke forsigtigt at have dækket sig ind, men i stedet vovet pelsen og begivet sig på tværs af traditionelle faggrænser og periodeopdelinger. *Det Danske Imperium* leverer et spændende forsøg på at gentænke den overordnede ramme for danmarkshistorien.

I lyset af de seneste årtiers arkæologiske landvindinger har Bregnsbo og Villads Jensen valgt at lade deres historie om Det Danske Imperium tage sin begyndelse i Romersk jernalder. Fundene af store gårdanlæg og rige skattefund i Gudme og Himlingøje tages som udtryk for fremkomsten af kongemagt og magtcentre, der var i stand til at udvide deres magt og etablere vidtstrakte forbindelser helt ned til Romerriget og Sortehavet. Jernalderen bevidnede dermed etableringen af et første dansk imperium, som kom til at danne forløberne for vikingetidens imperiale ekspansion baseret på en blanding af handels-, plyndrings- og erobringstogter. I sagens natur forbliver dette dog et spekulativt, og til tider vel optimistisk skildret, forspil til vikingetiden, hvor danske konger og militær magt gradvist dukker op af forhistoriens tåger.

Fremstillingen af vikingetiden, 700-1100 (pp. 28-50), koncentrerer sig om to udviklinger, kristendommen og erobringen af England. Kristendommens gradvise fremtrængen i Nord- og Østeuropa skildres som

led i et kompliceret magtspil. Med Karl den Stores kroning til kejser i år 800 blev kristendommen et instrument i et nyt imperialt projekt. Ved at spille magthavere i randområderne af det nyrejste »Romerrige« ud mod hinanden og knytte udvalgte af dem til kejseren i alliancer baseret på ægteskab og konvertering til kristendommen, søgte karolingerne og deres efterfølgere at ekspandere. Den danske kongemagt opstår i med- og modspil til denne politik. Nogle lokale magthavere spiller succesrigt på modsætningen til den ekspanderende kristne verdensorden i Syd, mens andre netop ender med at alliere sig med den for at styrke deres magt. Harald Blåtand valgte den sidste strategi som led i en energisk erobringspolitik, der efterhånden gjorde det muligt for ham at udstrække sin magt fra basen i Jylland til at omfatte vore dages Danmark, Sydsvrige, Sydnorge og lidt af Nordtyskland. Det nye imperium manifesterede sig ved store militære og monumentale anlæg rundt om i riget. Det var en kraftigt styrket kongemagt, som Haralds søn Svend Tveskæg tilrev sig og benyttede som afsæt for nye erobringer. I de forudgående århundreder havde flere bølger af vikingetogter skabt en løst organiseret skandinavisk magtbase på den anden side af Nordsøen. Den formåede den danske konge nu at sætte sig i spidsen for og i en serie felttog gradvist udvide til at omfatte stadig større dele af England. Det Danske Nordsøimperium kulminerede med Knud den Store. Kejser Knud, som han nogle gange lod sig betegne, opnåede kontrol med hele England og plejede tætte forbindelser til den tysk-romerske kejser. Det danske imperium var blevet til en stormagt.

Succesen blev dog relativt kortlivet. Imperiet var løst struktureret og for en stor dels vedkommende regeret gennem vicekonger taget fra stormandsslægter. Ved Knuds død i 1035 begyndte imperiet at opsplittes, og England endte til sidst med at blive erobret af en anden »normannisk« fyrste, Vilhelm Erobreren. Det er ikke sådan, at de danske konger øjeblikkelig opgav drømmen om at vinde England tilbage, men de åbnede en ny front for deres imperiale ambitioner, Østersøen. Her kunne de danske konger, bevæbnet med den kristne religion, skabe sig et nyt imperium gennem korstog rettet mod områderne på Østersøens sydkyst, der for en stor dels vedkommende endnu ikke var fast integreret i den kristne verdensorden. Perioden 1100-1375 (pp. 51-90) er karakteriseret ved denne udvikling. Processen kulminerede med Valdemar Sejrs erobring af Estland og oplevede en kort genopblomstring under Erik Menved. Den danske konge var blevet en betydelig politisk magtfaktor inden for kristenheden. I 1214 anerkendte den tysk-romerske kejser den danske konges krav på at have overhøjheden over territorier helt ned til Elben og godt over mod Øst. Men den danske konge-

magt havde flere konkurrenter i Østersøregionen. Resultatet blev, at Valdemarernes korstogsimperium blev stækket. Erik Menveds storladne genoplivningsforsøg skabte store udgifter, men ingen varige militære resultater. Efter Erik Menved gik en falleret kongemagt hurtigt i opløsning og genoprettedes først nogle årtier senere af Valdemar Atterdag.

Valdemar Atterdags genrejsning af en stærk dansk kongemagt blev optakten til den næste store fase af dansk imperialismen (1375-1536), Kalmarunionen (pp. 91-117). Gennem en kombination af ægteskabsdiplomati og militær slagkraft samledes Nordens tre kongeriger under Valdemars handlekraftige datter Margrethe til en skandinavisk stormagt, som kunne dominere Østersøområdet. Vi følger unionskonger som Erik af Pommern og Christian I slå deres folder på den europæiske scene med pompøse rejser og storpolitiske forhandlinger. Således lovede Christian I at sætte sig i spidsen for et korstog mod »tyrken« efter Konstantinopels fald til den osmanniske sultan. Men først skulle han lige have styr på sine svenske besiddelser. Det var dog lettere sagt end gjort. Unionskongerne havde store problemer med at fastholde Sverige. Det hele kulminerede med Det Stokholmske Blodbad og det efterfølgende oprør mod Christian II, der sendte kongen i eksil. På ruinerne af unionen opstod to konkurrerende stats-/imperiedannelser i Østersøregionen, en svensk og en dansk-norsk.

Unionens opløsning udgør en markant cæsur i historien om Det Danske Imperium. Den bliver, om man så må sige, begyndelsen til enden. Det næste kapitel får da også titlen »Østersømagt på nedtur (1536-1720).« Heri følges det reducerede danske imperiums kamp for at bevare dominansen i Østersøen i evig rivalisering med Sverige og måske endda at genoprette Kalmarunionen. Begge ambitioner led skibbrud. Ikke blot slog den danske krones forsøg på at genvinde Sverige fejl, den måtte også se sig overhalet af svenskerne, da de med stor succes involverede sig i 30-årskrigen, mens Christian IV kun med nød og næppe og stærkt svækket havde fået sine riger trukket ud af den europæiske styrkeprøve. Resultatet blev, at Sverige knækkede den danske dominans i Østersøen og oven i købet endte med at erobre Skånelandene. Det stærkt svækkede og amputerede danske imperium overlevede dog chokket. De europæiske handelsstormagter havde ingen interesse i at se Danmark blive fuldstændig opslugt af Sverige og et nyt skandinavisk østersøhegemoni etablere sig. Deres interesse var at stække og splitte østersømagterne. Det ville lægge et fremtidigt låg på sundtoldsbetalingerne, som den danske kongemagt i stigende grad havde presset op for at finansiere sin politik. Stærkere europæiske magter var nu begyndt at udøve en bestemmende indflydelse på magtforholdene i

Skandinavien. Danmark og Sverige var ikke længere herrer i deres eget nærområde, men mindre stemmer i den europæiske stormagtskoncert, som fremover kom til at diktere magtforholdene i Norden.

Det bedste, den danske kongemagt kunne håbe på i den situation, var at bevare status quo. Det handler perioden fra 1720-1814 om (pp. 148-72). Det lykkedes som bekendt at bringe det reducerede Danske Imperium frelst gennem det 18. århundrede. Men i den næste store europæiske styrkeprøve, Napoleonskrigene, gik det galt. Imperiet mistede nu også Norge i 1814, som led i stormagternes reorganisering af Europakortet efter Napoleons nederlag. Helt galt gik det så i den næste periode, hvor de nationale bevægelser sammen med Tysklands samlingsproces gjorde den danske helstats kombination af dansk og tysk uholdbar, og hertugdømmerne derfor gik tabt (pp. 173-199). Det er et mildest talt vingskudt imperium, der kun har nogle ekstremt tyndbefolkede nordatlantiske besiddelser tilbage, som Bregnsbo og Villads Jensen følger helt ind i det 21. århundrede (200-227).

Historien ender med et blik til den danske deltagelse i de nylige krige i Afghanistan og Irak. Her er der dog ikke tale om imperialisme i traditionel forstand, men måske, slutter Bregnsbo og Villads Jensen med at spørge, er det starten på »imperiedannelse...af en helt ny og ukendt karakter« (p. 226). Det er bestemt en mulighed. Sikkerhedspolitiske teoretikere som Michael Ignatieff, Robert Cooper og Andrew Bacevich har hver på deres vis slået til lyd for at betragte de seneste års eksperimenter med internationale interventioner og »nation-building« som udtryk for en ny imperialisme, der skal skabe orden i verden.⁹ Men hvordan man end forholder sig til den diskussion, så er det jo i givet fald en imperialisme, som er ledet af USA. Når Danmark deltager, er det altså ikke i rollen som imperiemagt, men snarere som allieret eller lydstat, at danske soldater nu sendes rundt omkring i verdens brændpunkter. Bregnsbo og Villads Jensens forsøg på at forstå danmarkshistorien gennem et imperieperspektiv er forfriskende og har formodentligt været ligeså underholdende at skrive, som det er at læse. Det er vel fortjent, at værket allerede i skrivende stund er på vej ind i sit 2. oplag. Men lige så vel som det har været nødvendigt at historisere nationsbegrebet, så er en tilsvarende håndtering af imperiebegrebet næppe mindre på sin plads. Imperium virker klart bedre som historisk ramme for Danmark i nogle perioder end andre.

⁹ A. J. Bacevich, *American Empire. The Realities & Consequences of U.S. Diplomacy* (Cambridge/Mass, 2002); Robert Cooper, *The Breaking of Nations. Order and Chaos in the Twenty-First Century* (London, rev. ed. 2004) og M. Ignatieff, *Empire Lite. Nation-Building in Bosnia, Kosovo and Afghanistan* (London, 2003).

I den indledende begrebsafklaring har Bregnsbo og Villads Jensen valgt en minimal definition på imperier: magter der har opnået kontrol med flere folk eller kongeriger (p. 11). Det giver god mening, men samtidig udelukker de vel vidende en række andre dimensioner fra deres imperieforståelse. Danmarks historie har jo fx i lange perioder udviklet sig sideløbende med eksistensen af forskellige afskygninger af et romersk rige i syd.¹⁰ Dette blev i en eller anden forstand opfattet som universelt og blev derfor potentielt betragtet som mere et imperium end alle andre magter. Selv når man som Saxo proklamerede et andet riges uafhængighed, gjorde man det dog ud fra en romersk målestok. Med til vurderingen af, om noget er et imperium, hører altså også den historiske kontekst, graden af magtkonsolidering, faktisk geografisk udstrækning og magt, bl.a.

Det er således muligt, at nogle jernalderstormænd har været i stand til at udstrække deres indflydelse over andre konkurrerende stormænd. Det har måske nok givet ansatser til etableringen af en central magt. Men derfra og så til et fuldbyrdet, endelige dansk, imperium er der meget lang vej. En af de ting, som slår historikeren ved mødet med de arkæologiske vidnesbyrd, er det hyppige skift af centre. Rige skattefund i Hoby, Himlingøje og Gudme vidner måske nok om en lokal koncentration af magt, men næppe om fremkomsten af stadigt skiftende imperiale centre. For at begrunde en sådan konklusion ville man gerne se både større permanens og større absolut koncentration af mennesker. I et europæisk perspektiv er Himlingøje og Gudme pænt store landsbyer, ikke imperiale centre, hvortil der i en lind strøm blev overført ressourcer fra vidtstrakte områder. Fra et romersk perspektiv var et af problemerne i effektivt at undertvinge de germanske folkeslag deres relativt løse politiske organisation. Det gjorde dem vanskelige at regere. Som Tacitus tørt observerede: »den germanske frihed har været os en hårdere modstander end det Parthiske kongerige.«¹¹ I stedet udviklede der sig en (ustabil) balance mellem germanske stammer – barbarer i romernes øjne fordi de ikke besad egentlige byer eller en litterær højkultur – og imperiet.¹² Fra romersk side søgte man at fremme sin

¹⁰ A. Pagden, *Lords of All the World* (Cambridge, 1995), særligt kap. 1-2, for en nyere oversigt over den romerske, universelle imperietankes karriere langt op i europæisk historie. Derudover J. Muldoon, *Empire and Order. The Concept of Empire, 800-1800* (London, 1999).

¹¹ Tacitus, *Germania* 37,3: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Se også kap. 7 & 11. S. P. Mattern, *Rome and the Enemy. Imperial Strategy in the Principate* (Berkeley, 1999), pp. 202-7 for en nylig behandling af romernes forestillinger om disciplin og organisation.

¹² Tacitus, *Germania*, kap. 16 og *Agricola*, kap. 21 om romernes skel mellem civilisation og barbari.

indflydelse blandt disse folkeslag gennem en selektiv alliancepolitik. Nogle stormænd og stammer blev gjort til allierede og fik forskellige privilegier og nogle gange endog våben af romerne til at bekæmpe deres naboer.¹³ Andre af disse »barbarer« benyttede man som en bekvem kilde til rekrutter for hæren, så behøvede man ikke udskrive sine egne skatskyldige bønder. Det skete i stadigt stigende omfang, som tiden gik, men allerede Augustus havde et regiment germanske livvagter. Brugen af fremmede soldater fortsattes også blandt de østromerske kejsere i Konstantinopel, hvis væringergarde jo har en særlig plads i nordisk historie.¹⁴ En utilsigtet konsekvens af den politik var, at den var med til at udvikle de germanske befolkningers sociale organisation og militære slagkraft. Det skete specielt i regionerne, som grænsede op til det store Romerrige. Men også længere borte mærkede man følgerne. Besiddelsen af romerske luksusgenstande var med til at definere eliten, selv i de områder vi i dag kalder Danmark, og fundet af talrige romerske sværd i Illerup Ådal minder os om den militære påvirkning. Løst organiserede forbund og sammenslutninger af eventyrlystne germanere på jagt efter bytte blev dermed en trussel mod det langt mere organiserede imperium i syd.¹⁵ Det er snarere i et sådant perspektiv, at udviklingen i romersk jernalder giver mening i de danske områder end som udtryk for opkomsten af et egentligt imperium. De germanske »imperier«, der blev skabt i denne periode, opstod snarere tættere på eller blev ligefrem skåret ud af den romerske rigsstruktur, sådan som frankernes, vestgoternes og vandalernes i henholdsvis Gallien, Spanien og Nordafrika.

I de senere år er konflikten mellem »barbarer« og mere stramt organiserede, stærkt hierarkiske samfund specielt blevet diskuteret som en modsætning mellem nomadefolk og agrare civilisationer. Kinesisk historie præges af en konfrontation mellem et ekspanderende kejserriges landbrugsbefolkning og grupper af mongolsk rytteri, der levede på

¹³ Tacitus, *Germania* 33 & 42 samt *Agricola*, 12,2 formulerer den romerske del og herskpolitik over for de germanske stammer explicit. D. Braund, *Rome and the Friendly King* (1984) om Roms klientfyrster.

¹⁴ Tacitus, *Germania* 29, 1-3 fortæller således om bataverne, at de ikke betalte tribut, men kun stillede rekrutter til hæren. Se også Herodian VII, 2, 1. Om den romerske kejsers germanske livvagt se fx Josephus, *Ant. Jud.* 19, 148-52, Cass. Dio 79, 5, 5-6, 3 & Herodian IV, 7, 3-4. En udvalgt gruppe af soldater af fremmed herkomst blev anset for at have stærkere loyalitet over for kejseren, fordi den var helt og aldeles afhængig af tjenesten hos ham for dens position. F. Millar, *The Emperor in the Roman World* (London 1977), 61-66 om livvagten og M. P. Speidel, »The Rise of Ethnic Units in the Roman Imperial Army«, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II, 3 (1975), 202-31.

¹⁵ Chr. Whittaker, *Frontiers of the Roman Empire* (Princeton, 1994) analyserer, hvordan det dynamiske samspil mellem imperium og germanske stammer, styrker de sidstes sociale organisation, så de efterhånden bliver sværere at kontrollere.

stepperne på randen af det kinesiske samfund. Med mellemrum var disse nomader i stand til at slå ind over grænserne, beskatte landbrugsbefolkningen og i nogle tilfælde endog gøre sig til herrer over imperiet.¹⁶ Europæisk historie minder os imidlertid om, at barbarerne ikke altid behøver være nomader. Den slagkraftige, krigeriske, men primitive *virtú*, som Machiavelli besang, kan man også finde blandt løst organiserede landbrugsfolk som i det germanske Nordeuropa. I indledningen til *Det Danske Imperium* undrer Bregnsbo og Villads Jensen sig over, at det danske imperium aldrig som fx det kinesiske er blevet overrendt af barbarer (p. 13). En af forklaringerne kunne imidlertid være, at det danske område oprindeligt faktisk tilhørte »barbaricum« og forblev et relativt tyndt befolket område i yderkanten af det europæiske rum. Det første rigtige danske imperium udsprang netop af sådanne »barbariske« plyndringstogter rettet mod den kristne verdensorden, der gradvist ekspanderede mod nord. Kirker, klostrer og byer, civilisationens bærer, var populære mål for de første vikingetogter. Slutfasen af vikingetiden kendetegnes ved, at de danske områder gradvist integreres i den kristne verdensorden. Det hjælper med til at styrke og udvikle kongemagten, som dernæst kan omsætte sin øgede magtkoncentration i erhvervelsen af et egentligt Nordsøimperium. Men som det netop er karakteristisk for »barbar«-imperier, så opsluges erobrerne som regel relativt hurtigt af det undertvungne samfund. Allerede under Knud den Store er der tendenser til, at England bliver vigtigere for kongen end hans oprindelige magtbase i Danmark. Efter hans død smuldrer imperiet derfor, efterhånden som enkeltdelene selvstændiggør sig.¹⁷

Skiftet fra Nordsøimperium til ekspansion langs Østersøkysten markerer derfor ikke blot vikingetidens ophør. Den markerer også en ny form for imperialismen. Den danske kongemagt, som nu drager på erobringstogt, er en magt, der er blevet fuldt integreret i den kristne verdensorden. Kongen drager med hyppige mellemrum på korstog og er altså med til at fremme en kristen magtstruktur understøttet af gejstlige institutioner. Det er for den kristne middelalder, at imperierammen fungerer bedst. Men det er et imperium, som opstår inden for en feudal magtstruktur. Den danske konge er muligvis, som Bregnsbo og Villads Jensen foreslår, en af dem, som har bedst kontrol med sin magtbase, men selv for ham gælder det, at magten er meget fragmenteret og omskiftelig. Det danske østersøimperium opstår i en verden af stadig

¹⁶ O. Lattimore, *Studies in Frontier History* (London, 1962) har været afgørende for forskningen.

¹⁷ D. Lieven, *Empire* (London, 2002), p. 228 for nogle lignende betragtninger over Ruslands perifere position.

skiftende og flydende feudale bånd og alliancer. At det er et imperium skabt på en feudal samfundsorden, er en detalje, som nok kunne have fortjent lidt større opmærksomhed i fremstillingen. Centralmagten er relativt svag og magten decentral. Det bliver for alvor klart, efter at Det Danske Imperium havde kulmineret med Kalmarunionen. Med unionens opløsning skulle historien om Det Danske Imperium og kongemagt nemlig skifte kadence og gå fra at berette om dets storhed til at fortælle om dets fald (cf. p. 9). Når det ikke ubetinget bliver tilfældet, skyldes det, at en anden udvikling begynder at tage over og blive en mere central faktor i udviklingen af den danske statsmagt end imperiet. Det paradoksale ved opløsningen af Kalmarunionen er, at det er en styrket dansk statsmagt, der kommer ud på den anden side (p. 116-17). Det endegyldige tab af Sverige og Finland modsvares så rigeligt af en øget magtkoncentration skabt gennem reformationen, inddragelsen af kirkegodset og nedlæggelsen af det norske rigsråd. Indre mobilisering var blevet vigtigere end imperial ekspansion for udviklingen af statsmagten. Historien om Danmark begynder så småt at ændre sig fra fortællingen om et broget imperium til en gryende nation-stat.

Det bliver for alvor klart med udviklingen i det godt halve århundrede fra Christian IV's indtog i 30-årskrigen til Christian V's udkæmpelse af Skånske Krig. Trods yderligere betragtelige territoriale afståelser råder det enevældige statsapparat over langt større ressourcer ved periodens udgang end blot få årtier før. Historien om det haltende Danske Imperium bliver dermed ikke beretningen om endnu et imperium i rollen som Europas syge mand ved siden af Det Osmanniske Rige.¹⁸ Den danske statsmagt var i stand til at imødegå den militære revolution med en ganske exceptionel indre mobilisering af kongerigets ressourcer gennem omlægning fra feudal domænestat til moderne skattestat. Og hvad mere er, en uforholdsmæssig stor del af de øgede skatter hvilede på kernelandet Danmark, mens det fjernere liggende Norge ikke kunne beskattes i samme omfang.¹⁹ Til sammenligning formåede den

¹⁸ Et af hovedomdrejningspunkterne i D. Lievens *Empire* (kap. 4, 6 & pp. 262-71) er en kontrast mellem Rusland og Osmannerriget. Mens Rusland i det 16. århundrede var langt svagere end det Osmanniske Imperium, så formåede Rusland at tippe balancen til sin fordel gennem henholdsvis Peter og Katharina den Stores energiske moderniseringsprogrammer. Rusland bliver dermed en mellemting mellem en egentlig nation-stat og et traditionelt imperium. Danmark må i den sammenhæng fremstå i endnu mindre grad som et egentligt imperium. I modsætning til den russiske stat formåede den danske nemlig ikke at understøtte den øgede indre mobilisering af ressourcer med indtægterne fra et kraftigt voksende territorium og befolkningsunderlag.

¹⁹ Se kort Knud J.V. Jespersen, *Tiden 1648-1730. Danmarks historie*, red. S. Mørch, bd. 3 (København, 1989), 109-121 & 277-84 og G. Lind, *Hæren og magten i Danmark 1614-1662* (Odense, 1994).

romerske stat at udvide sine institutioner og aktiviteter i en periode, hvor man samtidig stoppede med at opkræve skatter af jorden i kerne-landet Italien. Her finansierede staten sine aktiviteter gennem ydre ekspansion. Efter den tilintetgørende sejr over den makedonske kong Perseus ved Pydna i 168 f. Kr. gjorde det rige krigsbytte det muligt, at »*det romerske folk ophørte med at svare tribut.*«²⁰ Den danske statsmagt, derimod, voksede og styrkedes i absolutte tal, mens imperiet gradvist svandt ind som resultat af den indbyrdes konkurrence og magtbalancepolitik mellem Europas ledende stater. Hvad man savnede i ekspansiv dynamik, søgte man at opnå ved øget integration og mobilisering i dybden. Danmarks historie var ikke længere drevet af en imperial logik. Danmark var rykket ud af første division og blevet en mellemstor og siden lille brik i den europæiske stormagtskoncert. Det kan synes paradoksalt, at staten, selvom den opnåede rådighed over flere ressourcer end nogensinde før, måtte se sin relative status synke. Her kommer positionen i Europas yderkant atter i forgrunden. Endnu i 1700-tallet strakte den danske konges riger sig godt nok vidt omkring fra Hamborg til Nordkap, men det var tyndtbefolkede territorier. Trods den indre konsolidering lod skatteindtægterne sig ikke udvide i et omfang som den franske konges, for slet ikke at tale om den succesrigt ekspanderende russiske zars. Deres underliggende befolkninger og skattebaser var langt større, og Ruslands endog kraftigt voksende.²¹

I et globalhistorisk perspektiv har imperier som regel været kendetegnet ved en ekstensiv ressourcemobilisering. Staten finansierer sine aktiviteter gennem ekspansion og beskatning af de underlagte territorier.²² Denne dimension er stort set fraværende i Bregnsbo og Villads Jensens opsummerende analyse af Det Danske Imperium gennem årene (pp. 230-33). Den nævnes kun rent *en passant* som muligheden for regulær plyndring. Ellers koncentrerer de sig primært om andre drivkræfter, såsom muligheden for vækst gennem etableringen af et fælles integreret økonomisk rum, sikkerhedspolitik og prestige. Kendetegnende for mange af de eksempler, Bregnsbo og Villads Jensen her

²⁰ Plinius, *Historia Naturalis* 33, 56: a quo tempore populus Romanus tributum pendere desiit, se fx også Cicero, *De Officiis* 2, 76. C. Nicolet, *Tributum* (Bonn, 1976) gør korrekt, men pedantisk, opmærksom på, at der aldrig forelå nogen formel beslutning om at fjerne tributen for al tid. Det, der imidlertid skete, var, at indtægterne fra imperiet gjorde det unødvendigt at opkræve *tributum* af romerske borgere. Efterhånden som årene gik, fæstnede fraværet af *tributum* sig simpelthen til sædvane.

²¹ Om Frankrig, se fx Th. Ertman, *Birth of the Leviathan* (Cambridge, 1997), kap. 4 samt ovenfor note 17 om Rusland.

²² Michael Mann, *The Sources of Social Power*, Vol. 1 (Cambridge, 1986), kap. 5, 8 & 9 for traditionelle imperiers ekstensive magtform. Se også Lieven, *Empire*, kap. 2 og P. Garnsey & R. Saller, *The Roman Empire* (London, 1987).

benytter, er, at de sigtede mere mod at bevare det danske imperiums integritet og forøge dets indre styrke end at ekspandere. Her synes den nation-statslige ramme at være løbet af med imperiebegrebet. Derfor kan princippet om folkesuveræniteten også nævnes blandt de ideologier, som begrundede imperiets eksistens. Men, som de to forfattere noterer sig, »Folkesuverænitetsidéen harmonerer i grunden dårligt med hele imperietanken« (p. 232). Ja faktisk gik den jo så vidt, at mange nationalt orienterede danske i 1800-tallet forestillede sig, at Danmark ideelt set skulle lægges sammen med Slesvig, mens Holsten som tysk skulle skilles fra. Det er ikke ligefrem nogen overbevisende imperial ideologi.

Imperiebegrebet har gjort det muligt for Bregnsbo og Villads Jensen konsekvent at understrege den danske stats sammensatte karakter gennem tiderne. Resultatet er blevet en rask genfortolkning af Danmarks historien, som de to historikere har stor fortjeneste af. På den anden side afslører deres bog også begrænsningerne i imperiebegrebet. Efterhånden som vi bevæger os op i historien, begynder andre begreber såsom konglomeratstat, enhedsstat og nationalstat at tage over. Historien om det danske imperium er nemlig ikke kun en historie om storhed og fald. Det er også en historie om, hvordan et imperium tvunget af omstændighederne omdannede sig til en forbavsende succesrig nationalstat. I et europæisk perspektiv er det historien om, hvordan historien om den romerske imperiale kristenhed forandrede sig til et Europa af suveræne, indbyrdes konkurrerende, men teoretisk ligeværdige stater.²³ Den historie begyndte at tage form i renæssancen, hvor man i de italienske bystater begyndte at dyrke den romerske republik frem for det universelle imperium. Romerrigetets fald blev i denne nye optik betingelsen for, at de enkelte individuelle stater kunne blomstre og udvikle sig. I stedet studerede man med så meget desto større iver den frie romerske republik for at blive klogere på, hvordan man skulle opbygge stærke og levedygtige individuelle stater, der kunne modstå imperiale modstanderes erobringsforsøg. Det gik man så i gang med at omsætte i praktiske resultater. Reformationen, opbygningen af statskirker, udviklingen af den internationale folkeret og oplysningstænkernes fokus på at perfektionere og udvikle de enkelte samfunds ressourcer føjer sig alle ind i den historie.²⁴ Hvordan beretningen om det danske imperium flet-

²³ A. Watson, *The Evolution of International Society* (London, 1992), C. Tilly, *Coercion, Capital, and European States AD 990-1992* (Oxford, 1992), kap. 6 samt Paul Kennedy, *The Rise and Fall of Great Powers* (1989), kap. 3-4 for en række beskrivelser af den udvikling.

²⁴ Se P. F. Bang, »Europa og Klassikken. Glimt af antikken i det moderne«, idem *Fremmed og Moderne* (Århus, 2005), J. G. A. Pocock, *Barbarism and Religion*, bd. 3 (Cambridge, 2003) og F. Yates, *Astraea. The Imperial Theme in the Sixteenth Century* (London, 1975).

ter sig ind i denne større historie om en ændring af rammerne for den europæiske civilisation gennem en omvurdering af dens romersk imperiale arv, får vi kun antydet i *Det Danske Imperium*. Men det er der jo så andre, der kan udfolde gennem en fortsat forholden sig til imperiebegrebet og Danmarks historie. I mellemtiden har vi fået et tankevækkende og friskt bidrag til at gentænke de fundamentale rammer for vores historie. Det er heller ikke så ringe endda.